

AHMAD ŞAVKÎ*

Doç. Dr. Azmi YÜKSEL

Ahmad Şavkî (1868-1932) modern Arap şairlerinin en tanınmış olmasa bile belkide neoklasikçiler arasında en çok ün yapmış olanıdır. Iraklı bir bilim adamı kendisini bir defasında Arapların Shakespeare'i olarak tanımlamıştı.¹ Tabii bu büyük bir abartmadır, fakat yine de o, bir çok Araba göre Mutanabbî ya da Ma'arrî ile karşılaştırmazsa bile, modern Arap şairlerinin en büyüğüdür.

Şavkî çoğu zaman kendisi ile övündüğü Arap, Türk, Çerkez ve Rum karışığı, maddi durumu iyi bir aileden gelmektedir. Barudi gibi o da Mısır'ın modern ve laik okullarından yetişmişti. Liseyi bitirdikten sonra Hukuk Okulu'nda tercüme ve hukuk okudu ve 1887 de Hidiv Tavfik tarafından hukuk tahsil etmek üzere Fransa'ya Montpellier Üniversitesi'ne gönderildi. 1891 de Mısır'a döndüğü zaman sarayda yüksek bir mevkiye atandı ve çok geçmeden Hidiv Abbas'ın beğenisini kazanıp seçkin bir şair oldu. Abbas'ın tahta geçmesi gibi resmi vesilelerde medihler yazdı; şiirlerinde Osmanlı halifesini överek ya da Mısır'daki İngiliz siyasetini yererek Hidiv'in resmi politikasını belirtti. Yirmi yıldan fazla süren saraydaki görevi kendisine güç ve itibar sağlamışsa da çok zamanını almış, kişisel hürriyetinin bir kısmını yitirmesine sebep olmuştur. Buna rağmen Şavkî resmi türden olmayan bir çok şiir yazabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı patlak verince o sırada yurt dışında bulunan Şavkî'nin hâmisî Hidiv Abbas, Osmanlı hükümetine olan sempatisi dolayısıyla İngiliz otoriteleri tarafından yurda dönmesi yasaklanmış ve tahttan indirilmişti. Yerine Sultan Hüseyin Kamil getirilmiş ve Mısır, İngiliz himayesi altına alınmıştı. Abbas'a bağlılığı ve Osmanlılara sadakati yanında İngilizlere karşı olan şiddetli saldırıları ile tanınan Şavkî 1915 yılında İspanya'ya sürüldü. Savaş yularını orada geçirdi. 1919 yılının sonlarına doğru geri döndü. Sürgünde bulunduğu sırada

* Bu yazı M.M. Badawi'nin 'A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry', (Cambridge 1975) adlı kitabının 29-42 sayfalarından tercüme edilmiştir.

1 S.A. Khulusi, 'Modern Arabic Poetry', *Islamic Quarterly*, xxxn, no, 1 (Jan., 1958), 71.

İspanyol Arap şairlerine, özellikle Ibn Zaydün'a ilgi duydu, İspanya'daki eski Arap medeniyetinin ihtişamını vadeden şiirler yazdı ve selefi Bârüdü gibi Mısır'a olan derin hasretini daha ziyade duygu ve düşünceye dayanan bir şiir türüyle ifade etti.

Şavkî, savaş bittikten sonra Mısır'a döndü, fakat saraydaki görevine devam etmedi. Artık kendi geçimini kendisi sağlıyor ve zamanını edebi faaliyetlere ayırabiliyordu. Hayatında daha önceleri yakın ilişki kuramadığı halkla şimdi daha sıkı ilişkiler içine girmiş ve onların duygularına tercüman olmuştu. Artık o, saray siyasetinin sözcüsü değildi; özellikle 1919 ayaklanmasında daha aktif ve şiddetli bir şekilde dönüştürülen Mısır halkının milli duygu ve isteklerine iştirak ediyordu. Şavkî, şiirlerinde milliyetçilik ve sosyal konularla daha belirgin bir şekilde ilgileniyordu. 1893 yılında yazdığı '*Ali Bayk al-Kabir*'in dışındaki şiir üslubuyla yazdığı bütün oyunları bu dönemde yazmıştır. Şavkî bir bilim adamının da dediği gibi 'şiir yeteneğinin doruğunda'² olduğu bir sırada 1932 yılında ölünceye kadar yazmaya devam etti.

Şavkî, şiirlerinin ilk cildini *al-Şavkiyyât* adı altında 1898 yılında neşretti. Şiirleri ilk önce çağdaşlarınınkinde olduğu gibi *al-Ahrâm*, *al-Mu'ayyad*, *al-Livâ*, *al-Macalla al-Mısrıyya* ve *al-Zuhür* gibi zamanın gazete ve dergilerinde yayınlandı. Daha sonraları şiirleri yine *al-Şavkiyyât* adı altında ilk ikisi 1926 ve 1930 yıllarında, diğer ikisi de kendisinin ölümünden sonra 1936 ve 1943 yıllarında olmak üzere dört cilt halinde basılmıştır. Birinci cilt, tarihi, politik ve sosyal konuları içeren şiirleri, ikincisi tasvir, aşk ve değişik konulardaki şiirleri, üçüncü cilt mersiyeleri ve dördüncü cilt de yukarıdaki konuları da içine almakla birlikte gençlik şiirleri, çocuklar için yazılmış şiirleri, kıssa ve nükteleri içine almaktadır. Ancak bu baskılar, Şavkî'nin bütün şiirlerini içine almamaktadır. Muhammad Şabrî, 1961 yılında *al-Şavkiyyât al-Mac'hûla* adı altında iki cilt daha neşretmiştir. Fakat bu şiirlerin bazılarının Şavki'ye ait olup olmadıkları kesin bir şekilde tespit edilememiştir.

Şavki, şiirleri yanı sıra orta düzeyde neşir türünde birtakım kısa aşk hikayeleri de yazmıştır: '*Azra*' *al-Hind* (1897), *Lâdiyas* (1899), *Dall va Taymön* (1899), *Şaytân Bintâ'ur* (1901-2 de *al-Macalla al-Mısrıyya* da basıldı) ve *Varakât al-Âs* (1904, süslü seci türünde), sonraları 1932'de basılan *Asvâk al-Zahab* ve yine şiir türündeki oyunları: '*Ali Bayk av ma hiya Davlat al-Mamâlik* (1893, gözden geçirilmiş baskısı '*Ali Bayk al-Kabir* 1932), *Masra' KMatra* (1929), bir aşk hikayesi

2 A.J. Arberry, Hâfiz İbrahim and Shauqî, JRAS (1937), 58.

olan *Dall ve Taymân* üzerine kurulmuş *Kambîz* (Cambyses, 1931), *Kitâb al-Ağâni* de anlatılan ve A.J. Arberry tarafından tercüme edilmiş olan (1933) Kays'ın meşhur çöl macerasının dramatize edilmiş şekli *Macnün Layla* (1931), Arberry, Şavkî'nin bu lirik dramasını 'çok değerli ve eşsiz bir katkıdır'^ şeklinde nitelemektedir- Ortaçağ Arap aşk ve kahramanlık maceralarını işleyen '*Antar* (1932); Şavkî'nin bölümünden çok sonra basılan Chaucer'in *Wife of Bath*'ının çağdaşı Mısırlı bir karşılığını konu alan tek şiir halindeki komedisi *al-Sitt Huda* ve son olarak nesir türünde yazılmış bir oyun *Amirat al-Andalus* (1932).

Şavkî, romantik ekole bağlı şairlerin birçoğundan daha fazla doğrudan doğruya batı etkisi altında kalmasına rağmen, temelde bir neoklasikçi idi. Fransa'da kalışı süresince Fransız şiirini daha yakından tanıdığı doğru olsa da o sadece romantikleri okumuyordu çünkü Hugo, de Musset ve Lamartine'nin yanısıra, yazdığı bir kaç hikâyede kendisine ilham kaynağı olan La Fontaine'yi de okudu. Şavkî Lamartine'nin *Le Lae*'ini da Arapça'ya çevirdi. Fakat bu çeviri sonradan kayboldu. Modern Arap Edebiyatının gelişmesinden daha da önemli olan şey şudur ki, Şavkî'nin tiyatroya karşı olan ilgisi Fransa'da doğdu ve doğrudan doğruya Fransız örneğine borçlu olan Arapça'daki ilk şiir türündeki oyunu yazdı. Buna rağmen Şavkî, batıya şekil bakımından borçlu bile olsa, tamamen bir neoklasikçi olarak kaldı; batı edebiyatının dış biçimini almış olabilir. Fakat o, dil ve ilham yönünden Arapların şiirdeki eski başarılarına yönelen bir Arap reformistidir. Şüphesiz unutulmaz ve etkileyici, ifadesi müziğinin enginliği ve dili en güçlü ve tesirli şekliyle kullanması, onun güçlü şiir yeteneğinin ürünüdür. Bu da onun Arap dilini incelikle ve ustaca kullanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan bütün bunlar Arap klasikleri iyice öğrenilip uygulamaları yapılmaksızın mümkün olamazdı. Bârûdî'nin en iyi şiirleri yanında, Arap şiir geleneğinin en güzel örneklerini okuyabileceği temel kaynaklardan birisi, tanınmış bilgin Şayh Husayn al-Marsaffî'nin 19. asrın sonlarına doğru yazdığı filolojik eseri *al-Vasûla al-Adabîyya'Aiv*. Fransa'da öğrenci iken Mutanabbî'nin şiirlerini hep yanında taşıyordu.⁴ Pope'nin Horace'si ya da Johnson Juvenal'i taklit edişi gibi Şavkî'nin de en çok tanınan şairlerinin bir kısmı eski Arap şairi erinin kasten yapılmış taklitleridir. O başkaları yanında al-Buhtürî (11. 54)⁵, Abû Tammâm (1, 61), al-Mutanab-

3 Ibid,

s.

54.

4 Muhammad Şabri, *Al-Shauqiyyat al-Majhûla* (Cairo, 1961), 1, 11.5 Burada ve makalenin tümünde parantez içinde Şavkî'ye yapılan referanslar *al-Shauqiyyât* (Cairo), vol. 1 (1950), vol. 11 (1948), vol. m (1950) vol. iv (1951)'a yapılan referanslardır.

bî (m, 146), al-Ma'arrî (m, 55, 103), al-Busîri (1, 36) ve al-Husri'yi '(11, 152) taklit etmiştir.

O aynı zamanda Ibn Sina'nın *Kasida fi al-Na/s'ine* bir varyasyon olarak, kendisinden sonraki şairlerin takip edecekleri bir Örnek vermiştir, İspanya'ya sürüldükten sonra ispanyol Arap şiirinin etkisi altında kalmıştır. Bu etki, İbn Zaydûn (11, 127, 162) ve İbn Sahl'i (11, 214)6 taklit ederek yazdığı tatlı ve yaratıcı şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Şavki'nin gelenekçiliği, başka şekillerde de gözükmemektedir, al-Azhar hakkında yazdığı bir şiirde şöyle demektedir (1, 177):

Bütün eski şeyleri nefret verici bulan,
Büyülenmiş takımı izleme.

Şavki, Mısır Hidiv'ini methederken, kendisini Mu'tasım'ı metheden Abû Tammâm'a benzetmekle kalmayıp geleneksel Arap şiirinin deyim, tasvir ve teşbihlerini de kullanmaktadır. Mesela şarkiyatçıların 1894'te Cenevre'de yaptıkları konferans dolayısıyla yazdığı 'Nil Vadisi Tarihindeki Önemli Olaylar' adlı şiirinde (1, 17) dalgalı denizdeki kayık (canlı ve etkili de olsa) Arap çöl şiiri tarzında tasvir edilmektedir: Kayığın ümitle beklenmesi, deve sürücüsünün devesine şarkı söylemesi tarzında ifade edilmektedir. Denizin görüldüğü kızgın savaştaki atların çıkardığı seslere, kabaran ve birbirleri üzerine yığılan dalgalar, çöldeki 'kayalara' benzetilmektedir; dalgaların tepelerine yükselen ve inen gemilerin hareketleri, kervandaki develerin hareketlerine benzetilmektedir. Başka şeyler yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yiyecek sıkıntısını konu alan bir şiirine (1, 66) Cahiliye şiirinin yaptığı gibi kamp izlerinden sözetmekle başlamaktadır. Ülkenin gelecekteki bağımsızlığım konu alan siyasi bir şiirini *nasib* ile başlatabilmektedir. 'Milner'in Planı' adlı bir şiirinin *nasib* bölümünde mûtat ifadeler kullanılmakta, kadınlara vahşi inekler ve gazeller şeklinde atıflar yapılmakta, ince vücutları söğüt dallarına, büyük kalçaları, kum tepeciklerine ve gözleri nergise benzetilmektedir. Şavki, Arapça'nın dünya dillerinin en güzeli olduğu görüşüne katılmakta (1, 131) ve Suriyeli tanınmış Amerikan Amîn Rihânî'ye yazdığı bir şiirde (1, 135) Amerika'nın teknik başarılarına denk iyi şür üretmediğini belirtmektedir. Aslında Şavki'nin gelenekselciliği ve eskinin klasik modellerini takip etme eğilimi o kadar açıktır ki, bir defasında Taha Husayn kendisini ve diğer bütün neoklasikçileri sadece eskiyi canlandırıcılar olarak nitelemiş ve al-'Ak-

6 Şavki'nin yaratıcı taklidinin mantıklı bir tartışmasını görmek için bk. Shauqî Daif, *Şkauqî ShaHr al-'Aşr ad-Hadith* (Cairo, 1963), s. 72-84.

kâd ise onu marifetli bir sanatkardan başka bir şey olmamakla suçlamıştır⁷. Bu Şavkî'nin körü körüne taklit ettiği bazı şiirleri için tamamen doğrudur fakat bu gibi ifadeler şairin şiirlerinin tümü üzerine verilmiş dikkatli hükümler olarak düşünülürse doğru olmaktan çok uzak olurlar.

Şavk! modern ve çağdaş, sosyal, kültürel ve politik meseleleri tamamen eski deyim ve tabirlerle ifade etmiştir. Şiirinde işlediği konular Mısır'daki yaşamın hemen hemen her yönünü ve Arap ve Osmanlı dünyalarında olup bitenlerin büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Dört ciltten oluşan *al-ŞavJfiyyâthn* birinci cildinin tümü, yukarıda da gördüğümüz gibi, politik, sosyal ve tarihi konulara ayrılırken üçüncü cilt, halkça sevilen kimselere yazılan mersiyeleri ve yazarın ölümünden sonra yayımlanan dördüncü cildi de günün sosyal ve politik konularını içermektedir. Cromer'in Mısır'dan ayrılmasını kutlayan (ı, 206), Osmanlıların askeri başarısını öven (ı, 61; 330), Osmanlı ihtişamının sönmesi ve askeri yenilgilerine sızlanan (ı, 277), Mustafa Kemal'in Hilafeti kaldırmasını belirleyen (ı, 114), Muhammad Farid'in vatanperverliğini anan (iv, 63), *ül-Hurriya al-hamrâ'* (u, 235) ve *'id al-Cihöd* (iv, 29) da olduğu gibi milliyetçilik mücadelelerini kutlayan, Mısır'daki politik partilere ve aralarındaki çekişmeleri durdurmalarına olan gereği belirten (ı[^] 205), Fransız emperyalizmine karşı olan Suriye'nin milliyetçilik mücadelesini destekleyen (ıı, 88) ve bu uğurda verilen şehitleri anan (ıı, 227) şiirler yazmıştır. Şavkî yine 1930 da Berlin'den sağ salım dönen ilk Mısırlı pilotu ve dönüşünü kutlayan (ıı, 194), Mayt Gamr kasabasındaki yangın gibi tabii felaketlere sızlanan (iv, 45), Öğretmen Okulu'nun (Dâr al-'Ulüm) ellinci kuruluş yıldönümü ile ilgili (iv, 21), Milli Üniversitenin kurulması (ı, 182), Mısır Üniversitesi hakkında (iv, 10), Mısır Banka'sının 1925'te kuruluşu dolayısıyla (iv, 14; ı, 223), Mısır Bankası'nın 1927'de yeni bir binasının açılması ile ilgili (iv, 17), bir şubesinin de 1929 da İskenderiye'de açılması dolayısıyla (iv, 24), 1929 da Şark Müzik Kulübü'nün açılmasında (iv, 49), Kızılay'ın kurulmasında (ı, 175, 340) şiirler yazmıştır. Ülkesinin işçilerine ve Avrupa'ya gitmek üzere olan eğitimle ilgili komisyonlara şiirle hitap etmiştir (ı, 95; iv, 69) Gazeteciliği selamlamış (ı, 190), sosyal refah için yapılan para toplama çalışmalarını desteklemiş (iv, 26), al-Azhar'in reformlarını iyi karşılamış (ı, 177), kadınların eğitimini (ı, 110) ve kendilerine hürriyet verilmesini savunmuş (ıı, 20) öğrencilerin sınavlarda

7 Tâhâ Husain, *Hafiz wa Shauqi* (Cairo, 1962), s. 8; 'Abbâs Mahmüd al-'Aqqad, *Shu'aral Mısr wa Bi'âtukum fi'l Jü al-Mâdi* (Cairo), s. 156.

başarısız olmaları sonucu artan intihar olayları karşısında uyarılar yapmış (1, 151) ve yaşlı erkeklerin evlenmek üzere aç gözlü anne babalardan hemen hemen satın aldıkları genç kızların dramı gibi sosyal skandalları ortaya koymuştur (1, 155).

Tabii bu çalışmanın büyük bir kısmı, günümüzde yenilik getiren bir Arap şairinin şiir diye kabul edebileceği türler olmaktan daha çok günlük gazeteler için yazılmış şiirlere yakındır. Fakat asıl mesele bu olmamakla beraber çoğu zaman 'olaylar'⁸ etrafında dönüp dolaşiyor gibi gözükten Arap şiirinin gelişmesindeki son safhayı Şavkî'nin temsil ettiği ileri sürülmektedir. Şavkî'nin yaptığı şey -pek de önemsiz sayılmaz- geleneksel Abbasi deyim ve tabirleri ile modern yaşamın mesele ve problemleri arasında tam, bir uyum. tesis ederek şiirin modern Mısır'ın siyasi hayatında dikkate alınması gereken bir güç olmasını sağlamıştır. İngiliz otoritelerinin Şavkî'yi menetmeleri, bu gücün önemi ve boyutlarını en açık şekilde gösteren bir debidir. Bârûdî'nin aksine Şavkî, siyasi faaliyetleri nedeni ile değil fakat sadece şiiri dolayısıyla sürgün edilmişti⁹. Üstelik Şavkî'nin şiirindeki klasik Arap kasidesinin gelenekselliği, çöl tasviri ve aşk şiiri, modern Hıristiyan Avrupa şiirindeki Grek ve Romen mitolojisinininkinden pek de farklı olmayan bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu hususa değerli ilim adamı Şavkî Dayf şair hakkındaki incelemesinde daha önce işaret ederek Şavkî'nin bu gibi şeyleri şiirine güzellik ve asalet veren bilinçli semboller olarak kullandığını belirtmiştir. Şavkî'nin şiirindeki çöl tasvirleri, modern batı şiirindeki klasik mitoloji gibi 'yeni ve eskinin, şimdiki ve geçmişin içinde bulunduğu şiirsel güzel bir atmosferi yaratmada yardımcı' olmaktadır. Diğer taraftan klasik Arap şiiri alışlagelmiş şekillerinin özellikle *nasibin* devam etmesinin kültürel önemi Profesör Gibb tarafından da farkedilmiştir. Gibb'e göre bu geleneksel şekillerin kültürel ve psikolojik yönden gerçek bir fonksiyonu vardır¹⁰. Denilebilir ki bu fonksiyonun önemi, asrın başlarında Arapların diğer şeyler yanı sıra kültürel hüviyetleri güçlü yabancı kuvvetler tarafından tehdit edildiği zaman, daha da artmıştır. Hakikaten bu kısmen de olsa Şavkî'nin Arap dünyasındaki benzeri görülmemiş popülerliğinin sırrını açıklamaktadır. Çünkü Şavkî, klasik şiir geleneklerini, kendilerinde saklı bulunan gücü kuvveden fiile çıkarıp canlılık kazandırarak, ustalıkla

8 Shauqî Daif, *Shauqî*, s. 160 vd.

9 Şavkî'nin şiirinin politikayla ilgisi hakkında bk. Mounah Khouri, *Poetry and the Making of Modern Egypt 1882-1922* (Leiden, 1971).

10 Shauqî Daif, Sfcouğî, s. 114; H.A.R. Gibb, 'Arab Poet and Arabic Philologist', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, xn (1947-48), 576 vd.

işlemeye muvaffak olmuştur. O, bir çok yönden en güzele karşı kültürel (ve belki de kişisel) özlemi olan modern bir Arap şairidir. Şavkî, büyük başarısı dolayısıyla modern Arap şiirinin kendi tabir ve deyimlerini çabukça değiştirmesini oldukça güçleştirmiştir. Eğer o edebiyat sahnesine çıkmamış olsaydı, bu değişme çabuk olabilirdi.

Diğer yönden, bu konuyla ilgili değinilmesi gereken noktalar vardır. Birincisi Şavkî'nin (methiyeleri gibi) genel konularda yazdığı şiirlerin bazılarında, giriş bölümündeki aşk şiiri kolaylıkla ayrılabilir şekilde yazılmış olup, Ortaçağ tenkitçisi İbn Kutayba'nın Cahiliye çağı şiiri için koyduğu prensibe benzemektedir: Okuyucuyla bir yakınlık kurmak suretiyle uygun atmosferi yaratmakta, okuyucuda saklı bulunan heyecan ve duyguyu uyarmak suretiyle de kendisini alıcı bir ruh haline getirmekte ve şairin o zamanki önemli konusu ile ilgili politik ve sosyal mesajını hazırlamaktadır. İkincisi, tabii ki, bütün şiirler, alışlagelen, girişle başlamamaktadır. Konu hakikaten heyecanlı ve ateşli bir konu olduğu zaman, şairin içtenliği ve konuya kendini vermesi öyle bir şekil almaktadır ki, şair tamamen kızgın ya da sevinçli bir ruh haliyle giriş atlayıp konuya doğrudan doğruya girmektedir. Mesela Lord Cromer'in ayrılması (1, 206) ya da anayasayı kurtarmak için Mısırlı lider Sa'd Zaglül tarafından 1927'de düzenlenen bütün partilerin katıldığı konferansı kutlayan *al-Mi'tamar* (11, 190) gibi şiirleri örnek gösterilebilir.

O halde, Şavki'nin şiirleri, geleneksel methiye, mersiye, aşk şiiri, çobanlığa veya kır hayatına ait, tasvir, öğretici ve bağlılıkla ilgili şiirlerden, sosyal, politik ve aynı zamanda hayali ve lirik türündeki şiirlere varıncaya kadar değişik konuları işlemiştir. Şavkî, Hidivler, Tavfîk, 'Abbâs, Husayn ve Fu.ad'a yazdığı methiyelerini severek yazmamıştı. Dikkate değer bir noktadır ki, Şavkî, methiyeyi, her ne kadar şairin şahsiyetine yakışmasa bile, en azından modası geçmiş bir konu olarak kabul etmekte ve modern Arap şiirinin bu türden arınmasını dilemektedir. Şavkiyyât (1898)'in ilk baskısına yazdığı girişte şöyle demektedir: 'Şür, methiyeden başka hiç bir konuyu işlemeyen bir meslek düzeyine indirilemeyecek kadar kutsaldır. Fakat Şavkî, geçici şöhretin dürtüsüne karşı kıyamayacak kadar zayıf bir insandı. Çünkü onun sosyal yönden ilerlemede ve mevki edinmede gözü olduğundan, çok derinden bağlı olamadığı prensiplerinde fedakarlık yapmak zorunda kalmıştır. Saraydaki görevinden dolayı, olaylar gerektirdiğinde, kendisinden methiye yazması beklenmekteydi. Şairlik mesleği süresince kendisini hiç terketmemiş gibi gözükken şiirinin müzik gücü ve kafiye-

lerinin akıcılığı, çoğu zaman düşüncelerindeki orijinalsizliği gizlese bile zamanının ve çabalarının büyük bir bölümünü övdüğü kimsenin meziyetlerini, bazan anlamsız derecesine varan, aşırı bir şekilde abartma ve alıntılar yapmaya harcamasına çok yazık olmuştur. Sürgünden döndükten sonra Şavkî'nin methiyelerinin, tamamen yokoluncaya kadar, göze çarpar bir şekilde azaldığına işaret etmemiz gerekir.

Şavkî'nin mersiyeleri, methiyelerine kıyasla daha rahatlıkla yazılmıştır. Çok sayıda mersiye yazmıştır. Bunların bir kısmı, anne-babası ya da büyükanesi gibi yakın akrabalarının ölümünde yazılmıştır. Diğerleri Hidiv Tavfik'in ölümünde yazdığı mersiye gibi resmî türde ya da halktan kişilerin ölümünde veya Mustafâ Kâmil, Sa'îd Zaglül ve Kasım Amîn gibi siyasi liderlerin ya da sosyal reformcuların ölümünde yazılmıştır. Mersiyelerinin başka bir bölümü de Arap ya da batılı tanınmış yazarların ölümlerinde kaleme alınmıştır. O sırada bu tür mersiye, halkın tümüne sunulan ve gazeteciliğin ortaya çıkışıyla sıkı sıkıya ilgili bulunan yeni bir mersiye türüydü. Çünkü gazeteler, bu gibi kişileri halka tanıtmakla kalmayıp, sütunlarında bu tür şiirlerin basılması için yer de ayırıyorlardı. Şiirin konusunu teşkil eden kişi, şair tarafından şahsen tanınmadığı durumda, gazetenin bu payını şairin hayat ve ölüm hakkındaki düşüncelerini aksettirmek için bir vesile oluyordu. Bu tür mersiyeleri yazmakta elbette çağının tek şairi olmayan Şavkı, Hafız İbrâhîm, gazeteci Ya'küb Sarrûf, nesir yazarı al-Manfalûtî, çok yönlü yazar Corci Zaydan, Victor Hugo, Tolstoy ve Verdi'nin ölümlerinde de mersiyeler yazmıştır. Şairin, arkadaşı Hafız İbrahim'in ölümü dolayısıyla yazdığı mersiyesi, kısmen ateşli ve heyecanlı ifadeleri dolayısıyla diğer mersiyeleri arasında en çok tanınanıdır.

Şavkî'nin aşka, çobanlığa ve kıra ait şiirleri, içinde yaşadığı karmaşık cemiyetin izlerini taşımaktadır. Bu sahadaki Arap şairlerini taklidi, kendi tecrübelerinin tasviri ve analizinde olduğu kadar etkileyici değildir. Örnek olarak Paris'teki hayatının hatıralarını ve saraydaki baloları tasvir eden şiirleri verilebilir. İVasi6'ının bir çoğu tamamen geleneksel tasvirle doludur: Sevgilisi gazele (ıı, 150), vücudu söğüt ağacı dalma (ıı, 146, 171) ve dişleri inciye (ıı, 15) benzetilmektedir. Sahne gelenekseldir. Kıskaç ajan ve katı danışman her zaman mevcuttur (ıı, 148). Dil bazan çok sadeleşmekte (ııı, 174) ve ııı, 143'teki gibi bir şiir, akıcı ve müziksel bir beyit, aşkın acılarını ve mihtetini aktarmaya teşebbüs etmekte, fakat geneldeki güzel etkisine rağmen, derin duygudan yoksun kalmaktadır. Burada, şairin harikulade rahat yazışı,

bazan bir kusur olabilmektedir. Buna rağmen dilinin sadeliği, müzik-selüğü ve acıcılığından dolayı Şavkî'nin bu konudaki şiirlerinin çoğu, şairin yakın arkadaşı olan meşhur bestekar ve şarkıcı 'Abd al-Vahhâb tarafından başardı bir şekilde bestelenip söylenmiştir.

Öte yandan 'Akkâd ve diğerlerinin yaptığı gibi Şavkî'nin şiirinde duygu unsurunun tamamen yok olduğunu düşünmek hata olur. Aksine, özellikle Leyla ve Mecnun'da olduğu gibi dramlarındaki aşıkların konuşmalarının bazılarında lirik nitelikler ve aşk, kendi aşk şiirlerinin çoğunda olandan daha fazladır. Her şeye rağmen, çoğu zaman özlemle birleşik ve geçmişe yönelik de olsa kişisel öğeler vardır. Hemen hemen çoğu zaman, büyük bir sükunet içinde dile getirildiğinden dolayı duyguları tabiatıyla bazan keskinliğini ve dokımakhgımı yitirmektedir. Bunun güzel bir örneği 'Bois de Boulogne' (11, 30) dur. Abbasi şiirinden oldukça yankılar taşıyan aşk ve özlem karışımı örneği, bir kısmı bestelenmiş ve çok tanınmış olan Zahla şiiri (11, 224) nde görülmektedir. Şiir şu beyitlerle başlamaktadır:

Kanayan bir kalple rüyalarımâ güle güle diyorum;

Gençlik ve onun güllü yolunu izleyerek,

Güzel genç kızların yollarından ağlarımı topluyorum.

Şimdi ben dikenler üzerinde yürüyorum..

Şiire yitirdiği gençliğine ağlayıp, eski aşkını hatırlayarak devam etmektedir. Kafiye ve vezninin birleştirilmesiyle, İbn Zaydün'un saray aşkı ile ilgili meşhur şiiri Nûreiyyo'sini anımsamak için yazdığı *Andülüsiyya* (n, 127) adlı şiirinde daha saf ve temiz bir özlem notası vurgulanmıştır. Şavkî'nin şiirindeki bu hayal unsuru, sadece özlem şiirlerinde görülmez. Eğer aramak zahmetine katlanırsak kişisel tecrübelerden doğan bir çok şiiri olduğunu görürüz; şairin otuzuncu doğum yıldönümünün kendisine verdiği ilhamla yazdığı *al-Hilâl* (11, 34) adlı şiiri gibi. Burada şairin can sıkıntısı, hayal kırıklığı, insanlık tarihinin sonsuzluğu karşısında tek bir kişinin önemsizliğinin farkına varışı ve yine gezenlerin ebediliği yanında insanın faniliği incelikle harmanlaştırılırken şair de ay ışığında düşünmektedir¹¹. Diğer bir örnek de eve dönerken kayıkta karşılaştığı, kızma benzeyen küçük bir Yunanlı kızın görünümünü tasvir eden *Ufo Amîna* (n, 126) adlı sade ve tatlı şiiridir. Gerçekten de bu şiirinde Şavkî şöyle demektedir:

11 Bu şiirin analizi için bk, Badawî, 'Al-Hilâl: Moon or Poet?'

Eğer şiirde anı, aşk ve ustaca bir duygu yoksa
Sayılardan başka bir şey değildir.

Şavkî'nin şiirin ne olduğu ve etkisi hakkındaki ifadeleri çok azdır. Bunlar çoğunlukla *Şavkıyyâthu* ilk baskısına yazdığı önsözde ve bir şiirinin (Roma hakkında, 1, 292) girişinde kısaca yer alır. Buüa rağmen Tâhâ Hüseyin'in bir defasında söylediğinin tersine¹² Şavkî'nin şiir hakkındaki düşüncesini anlamak güç değildir. Biraz önce gördüğümüz gibi şiirin sadece kafiyen' ve vezinli söz olduğuna inanmadığı açıktır. His ve duygu (*âtıfah*) yanında şiirin kendi tabiriyle hikmeti de içermesi gerekir. Bârüdî gibi Şavkî de şiirin ahlaki fonksiyonuna inanmaktadır. O çoğu zaman bir öğretmen ve ahlakçı tavrı takınmakta ve bazan da bunu doğrudan doğruya ve açüçça yapmaktadır; mesela kendi halkını ve islam dünyasının tümünü geride kalan ihtişamlarını araştırmaya ve Batının meydan okumasına karşı koymak için fenni, teknolojiyi ve askeri gücü nasıl elde edeceklerini öğrenmeye çağırmaktadır¹³, işçilere hitaben yazdığı bir şiirinde (1, 95) onları çok çabşmaya, eski Mısır sanatkarlarının örneklerini geride bırakmak için çaba sarfetmeye, medeni değerlere sahip olmaya ve genelde dürüst bir hayat yaşamaya çağırmaktadır. Şavkî'nin öğreticiliği şiirlerinde hakikaten çok belirgindir. Arı Krallığı (1, 171) şiirinde tabiatın öğrenebileceğimiz ilgili ahlaki dersi aramaktadır. Şiirin ahlaki etkisi hakkında şöyle demektedir:

Gerçek ve hikmetin şiir esasının (hakimiyetinin) etrafına sarılmasını Allah takdir etmiştir.

Şiirle yönlendirilenlerin dışında
hiç bir millete doğrunun ne olduğu gösterilmemiştir.

Korkak veya cesur kimselerin kalplerini
hiç bir bando bu kadar etkileyemez, (ii, 24)

Bazan da şiirin ve genel olarak edebiyatın ahlaki etkisinin daha ustaca olduğunu düşünmekte ve Şark Müzik Kulübü'nün açılışı dolayısıyla yazdığı bir şiirinde (iv, 50) edebiyatı ruhun bir teselli kaynağı olarak görmektedir. Ona göre tabiatın kendisi, çölün ortasında bir vaha yarattığı zaman, bir tür sanata başvurmaktadır. Ruh çölün yakıcı sıcaklığına karşı bir sığınak aramak üzere bu vahaya yönelmekte ve orada kendisine gölge ve su bulmaktadır.

12 Tâhâ Husain, *Hafız wa Shauqî*, s. 13.

13 *al-Sahuqıyyat*, 1, 272; ii, 3-4,

Roma hakkındaki şiirine yazdığı önsözde Şavkı, şiirin asıl iki kaynağı olduğunu söylemektedir: Tarih ve tabiat (1, 292). Şavkı'nin tarihe karşı olan ilgisinden ileride daha fazla söz edeceğiz. Burada önce onun, şiirsel ilhamın ana kaynaklarından biri olarak kabul ettiği tabiata karşı olan tutumunu belirlemek daha faydalı olacaktır. *al-Rabi** ve *Vadi al-Nil* adlı şiirinde açıkça görüldüğü gibi Şavkı, tabiatı dışarıdan ve medeni cemiyete bağlı olarak gözlemektedir. Onun tasviri oldukça ayrıntılıdır ve genel intibası mozayik ya da resim dokumalı duvar örtüsününkinden daha farklı değildir. Fakat ara sıra bir hayal, teşbih ya da bir mecaz biçimindeki bir gözlemi, derin duygulan ya da his uyandırma yeteneğim göstermektedir. Şavkı'nin gerçekten tabiatla ilgili yazdıkları da dahil, şiirinin çoğunda olduğu üzere tüm şiirinin temelinde, zevklerini ve kendisini zamanında gelip geçen bir an olarak gördüğü hayata karşı olan tavrı yatmaktadır. Şavkı'nin tabiatı medeni bir ortamda yaşayan insanlara benzettiğini sık sık görüyoruz: Tabii ki Şavkı, burada klasik Arap şiir geleneğine göre yazmaktadır, (isviçre'nin bir kır manrasını tasvir eden) bir şiirde kırlar, 'yeşil elbiseler' (11, 39) olarak görülmekte, bir başka yerde bodur ağaçlar, bilezik ve halhal takan kadın ya da dişi köleler olarak gözlenmekte (11, 43), palmiye ağaçları da saçları örgülü kadınlara benzetilmekte (11, 56), bulutlar da göğüsleri gizlendiğinde kolsuz manto giymiş gelinler olarak görülmektedir (11, 154). Tarlalarda akan çay, süslü çerçeve içindeki bir aynaya benzetilmektedir (11, 44). Kuru, 'batan güneşin altın ışınlarından yapılmış küpe ve gerdanlıklar giymiş olarak' görünmektedir (11, ağaçlar 'çıplak bacaklı' kadınlara (11, 123) ve ilkbahar da prene benzetilmektedir (11, 240). ...Tabiatın bu'insanî'manzarası -tabiatı insanlaştırmadan öte, tabiatla insan arasında önemli ruhî bir bağ gören romantik görüşten çok farklıdır- 'Abû Kir ve Muntaza Arasındaki Palmiye Ağaçları'nda geçen bir sahnedeki beyitlerde olduğu gibi hayalî şiiri hatırlatan, sert, açık ve iyice belirlenmiş tasvirle birlikte Şavkı'nin şiirinde sık sık görülebilir.

Ufukta bir belirip bir kaybolan ağaçlar görüyorum
Çok güzel bir manzara
En üst basamaklarına dalları bulunan,
Şurada burada yükselen minareler.
Buralardan hiç bir müezzin ezan okumaz
Fakat kargalar öterler
Aralarında kumlardanfışkıran uzun bir ağaç vardır
Tepeciğin gölgesinde büyür.

Bir gemi direği bir sütun ya da bir fener kulesi gibi
 Dalgaların ötesinde
 Rüzgar öne arkaya eğdiğinde
 Tepecikler ardından bir uzar bir kısalır

Sabahleyin kavrulduğunda ya da
 Günbatımının alevleri arasına alındığında
 Açık bir günde güneş ışınları onu kuşattığında
 Ya da bulut katmanları arasında
 Sarayın avlusunda ayakta bekleyen
 Firavun'un hizmetçisi sanırsın onu
 Kafasına altın taneleriyle örülmüş
 Akik- taşından bir taç giymiş,

Göğüsünde mercan gerdanlık, kuşağı kabartmalı kumaştan
 Ve vücudunu sıkıca saran kolsuz bir manto (iv, 64).

'Arı Krallığı' adlı şiirinde (1, 171) arılar, ağaçlar ve kuşlar gibi insan dışındaki yaratıklar, asıl temel karakter, his ve içgüdüleri bakımından değil de medeni bir ortamda yaşayan, elbise giyen bolluk içindeki teşkilatlanmış cemiyetlerde hayat sürmeleri bakımından insanlara benzetilmektedir.

O halde, çalışmalarının büyük ve önemli bir bölümünü tasvir şiirleri teşkil eden Şavkî'nin özellikle sanat eserleri ve binaların içlerine hayran olması tabidir. Cami ve kiliseler (u, 27, 60), Suriye'deki Roma kalıntıları (11, 123) ve İspanya'daki İslam mimarisi (n, 60) hakkında şiirler yazmıştır. En çok sevdiği konulardan birisi de eski Mısır medeniyeti olup, Philae'deki tapınaklar (11, 68) Tutanakum (11, 116) ve Sfenks (1, 158) hakkında şiirler yazmıştır. Bu tür şiirler sadece grafik tasvirler değildir; Bunlar, çoğu zaman şairin hayat, geçmiş ve şimdiki zaman ve kendi ülkesi hakkındaki görüşlerini ifade etmektedir. Bunun harikulade bir örneği şairin yaratıcı hayal gücünü belki de en güzel gösteren Sfenks hakkında yazdığı (Abu'l-Havl, 1, 158) şiirdir. Burada şairin tavrının karmaşık olduğu açıktır: Alaycı tutumu, zamana karşı olan bezginliği, geçmişin ve hayatın geçiciliğinin farkına varışı, insan çabaları karşısında zamanın uçsuz ve bucaksız panoramasını hissetmesi çabucak ve kolayca görülmektedir. Bunun yanı sıra şairin kötülük ve insanın günahkarlığı hakkındaki düşüncesi de vardır. Ayrıca bu şiir, şairin ahlâki ve felsefi düşüncelerine rağmen tamamen yurtsever bir

anlayış içinde yazılmış bir şiirdir, (son yedi beyit bunu açıkça göstermektedir). Bütün bunlar bir dizi etkileyici tasvir ve düşünceler aracılığı ile verilmektedir. Sfenks'in önünde ve her iki yanında 'insanın günahları' gibi uzanan kumun tasviri (1, 162) ya da yarı insan ve yarı hayvan biçimindeki Sfenks'in şekline hayret eden insanlar -ki bunların dış görünüşleri gerçek yaratılışlarının tam bir kopyası olsaydı av hayvanlarının görünümünde (160) olmaları gerekirdi- veya kumların üzerinde yükselen ve gece gündüz yol alan Sfenks'in görünümü (158) ya da çok eskilerden beri orada çömelmiş, birbirleri ardından doğan ve batan dünyalara ve imparatorlukların bitmez tükenmez resmi geçitlerine şahit olan görünümü.

Şavkî'nin tarihe ilgi duyduğu, meslek hayatı boyunca açıkça görülmektedir. Hayatının erken dönemlerinde tarihi hikaye ve oyunlar yazdığını görmüştük. Mesleğinin sonuna doğru yazdığı oyunların biri dışında tümü tarihi oyunlardır. Roma hakkında yazdığı şnrin (1, 293) girişinde şiirsel ilhamın iki ana kaynağının tabiat ve tarih olduğunu söylemektedir. Bu ve diğer tarihi konu alan şiirlerinden anlaşılacağı üzere tarih, Şavkî'ye insan tabiatının çelişki ve zıtlıklarının örneklerini vermiş ve böylece de şairin kinayelerine kaynak teşkil etmiştir. insanın durumunu, ahlaki yönden ele alırken de yine tarihten yararlanmıştır. Tarihe karşı olan ilgisine gelince, insan tabiatı hakkındaki görüşünün gerçekçi olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü, diğer şiirleri yanı sıra Napolyon'un mezarını konu alan şiiri (1, 301) Şavkî'nin insanlar hakkında yanlış ve aldatıcı bir görüşe sahip olmadığını göstermektedir. İnsanın değişmediğini ve kötülüğün insan yaradılışının daimi bir parçası olduğunu iyi biliyordu; koyuna girecek kurtlar daima varolacaktır ve doğruluk ancak güçle desteklendiği zaman üstün gelecektir. Dahası, Şavkî'nin tarih ve tarihi kalıntılara olan ilgisi, Arap şiir geleneğinin ve özellikle Cahili şiirinin kalıntılarla meşguliyetinin etkisine bağlanmalıdır. Bu yine daha önce de belirttiğimiz Şavkî'nin kültüre olan özleminin başka bir görünümüdür. Nihayet, Şavkî'nin eski Mısır ve Arapların şanlı geçmişlerine dönmesinin açık olan sebebi şimdiki acıklı duruma tesirli ve öğretici tezatlar ortaya koymak ve bundan da reform, ilerleme ve gelişme için gerekli olan bir itici gücü ortaya çıkarmaktır. Mısırlıların parlak geçmişleriyle şimdiki geri kalmış durumları arasındaki zıtlık, Şavkî ve başka bir çok şairde bıkkınlık verecek şekilde tekrar edilmiştir. Bu, Tutanakum ve Parlamento ile ilgili şiirinde olduğu gibi bazan büyük bir tezat ve alaycı bir tutum içinde anlatılmaktadır. Şavkî burada, Firavun'u mezarından kalkmış ve yabancı hakimiyeti

altındaki ülkesinin rezil durumu karşısında şoka uğramış olarak tasavvur etmektedir.

Belki de Şavkî'nin tecrübesinin, çağdaşlarının çoğunun tecrübesinden daha fazla olmasının sebebi, kendisinin maddi durumu iyi olan bir aileden gelmesi ve çok seyahat etmesidir. Onun çok seyahat etmesi dinde toleranslı olmasına sebep olmuş olabilir. Bu tolerans, şairin İslam dışındaki diğer dinlere karşı olan saygılı ve hatta sevgi dolu atıfları sırasında kendisini göstermektedir. Mutaassıp olmadığı ve hatta dinin zahiri görünümüne de sıkı sıkıya bağlı bulunmadığı halde (mesela onun şarabı sevmesi) hakkında çok etkili şiirler yazdığı İslam'a aslında inanıyordu. Sürgünden döndükten sonra artan ilgi duyduğu konular, bağımsızlık meselesi, anayasal demokratik rejim, kadın hakları, yaygın eğitim gibi ülkenin siyasi ve sosyal konularını ortaya sürüp savunurken kendisini göstermiştir. Özellikle onun siyasi eleştirilerinin bir kısmı, alaycı ve mübalağalı üslubunu çok etkileyici bir biçimde kullandığı yergilerinde ifadesini bulmuştur¹⁴. O, sadece Mısır'a karşı sempati duymakla kalmayıp Osmanlı Hilafetine de sadık kalmış ve Arap dünyasının tümünü kendi vilayeti olarak kabul edip diğer Arap ülkelerinden de şürine konular seçmiştir: Ona 'şairlerin kralı' denmesinin bir sebebi de Suriye, Lübnan ve Irak'taki bütün Araplara duyduğu yakınlığın Mısırlılara duyduğu yakınlıktan az olmamasıdır.

Şavkî'nin şiiri hakkındaki bu yazımızı, onun üslubunun temel özelliklerini sıralamaya çalışarak bitirmemiz faydalı olacaktır. Temelde, eskinin büyük şairlerinin çok etkisinde kalmış bir reformist olmasına rağmen Şavkî, klasik özellikler taşımakla birlikte tamamen kendisine ait olan bir yazı üslubu geliştirmiştir. Belki de üslubunun en göze çarpan özelliği, Arap dilinin müzikal potansiyelini ustaca kullanmasıdır. Şavkî, temelde büyük bir sanatçıdır. Bu olgu, onun başarılı şiirlerindeki ses yapılarını yakından inceleyince hemen ortaya çıkmaktadır. Fakat o, sadece uyanık bir sanatkar değildir: Aslında o, Coleridge'nin dediği gibi 'müziksel zevkin duyarlılığı' kendisine çokça bahşedilen bir kişidir. Bu onu bazı beyitlerinin sihirli ve unutulmaz etkilerini ve onların tercüme edilemezliklerini açıklamaktadır: Bazı şairleri çevirmek daha güçtür. En azından, onlar çevirildiği zaman Şavkî'ye nazaran daha çok

14 Bk. Mukammad Sabrı, 'Riwâyat Fâşhûda' ve 'Hikâyat al-Südân', *Al-Shawqıyyat al-Majhûla*, vol. 1, s. 121 vd ve 131 vd. Şairin siyasi hicivdeki yeteneğim gösteren başka şiirler için bak. ibid. 1, s. 255 vd., 271.

şey kaybederler¹⁵. Bu aynı zamanda şiirlerinin bir çoğunun niçin bes-telendiklerini açıklamaya yardımcı olabilir.

İkincisi, Şavkî'nin tasvir gücünden, onun hızlı hareketin etkisini ifade etme veya cansız bir şeye hayat verme yeteneğinden söz etmiştik. Buna bağlı olarak hayaller vasıtasıyla düşünme gücü de vardır. En iyi anında onun yaratıcı hayal gücü bir hayalin bir diğerini hemen takip edecek kadar aktiftir. Bazan tasvirlerin taklit ve hatta sıradan olduk-ları doğrudur. Fakat sadece belagatin gücü ve şiirinin müziği orijinal-sizliği gizleyebilmektedir. Bunun tipik bir örneği, Sa'îd Zaglül'ü sui-kastten kıl payı kurtulmasını tasvir edişinde görülür. Bunu da Devlet Gemisi ve Nuh'un gemisinin (1, 309) tasvirlerini inceden inceye ve dik-katlice yaparak gerçekleştirmiştir.

Üçüncüsü, Şavki, çok yüksek derecede nükte gücüne, sıradan bir şeyi özlü ve etkileyici bir biçime sokma gücüne sahiptir. Bu, şiirlerdeki yumuşaklık ve akıcı ritimle birlikte Şavkî'nin bir çok beyitlerinin faz-lasıyla ezberlenmelerini ve nakledilmelerinin sebebini açıklamaktadır.

Dördüncüsü, Şavkî'nin şiirlerinde, şiddetli çalkantı ya da sevgide şiddet yoksa da çoğu zaman bir tür duygu ya da özlem ve şefkatin iz-leri vardır.

Son olarak, Şavkî'nin şiiri, en iyi durumunda, güçlü klasik eser-lerde olduğu gibi, kişisel özellikler göstermez. Bu durum, özellikle Şav-kî'nin en çok tanınan şiirlerinden daha fazla övgüye layık bir şiirinde *Maşa'ir al-Ayyâm'ında* (11, 182-6) görülür. Bu şiirinde büyük bir kinaye, sakin bir düşünce ve taafsızlık içinde şair, değişik mizah halleri ve bü-yük bir ciddiyetle okul çocuklarından bir sınıfı tasvir etmekte, onları zamanın içinde zayıf oluncaya kadar izleyerek hem acınacak hem de özenilecek değişik kişisel özellikleri üzerinde durmaktadır.

15 Şavkî'nin şiirlerinin müziksel etkisi hakkında bak. Shauqî Daif, *Shauqî*, s. 44 vd.